

Házikáplán, tábori lelkész, tanár, hadmérnök

Emlékezés Moesch Lukácsra

1683. szeptember 12-én Lotharingiai Károly és Sobieski János lengyel király a Bécsét körülzáró Kara Musztafa seregeit döntő csatában megverte, s ezzel a győzelemmel megindította a magyar történelem egyik legszebb szakaszát, a török kiűzésének mintegy másfél évtizedes történetét. Az oszmán seregek időleges sikereinek egyik motíváló tényezője a velük szövetségre lépett Thököly kurucainak győzelemsorozata volt. Kassa, Eperjes, Lőcse, Tokaj, Ónod és Putnok elfoglalása után a törökök Füleket vették be, s így a császár arra kényszerült, hogy a magyar Felvidéket a fegyverszüneti megállapodás után Thökölynek átadja, s elismerje a felvidéki fejedelemséget.

1683-ban a kuruc vezér elleni harcokban kifáradt császári sereg azt a reményt ébresztette a portában, hogy egy gyors támadással még Bécsset is sikerül bevenniük. Lipót császár azonban Sobieski lengyel királlyal azonnal szövetségre lépett. A hatalmas oszmán sereg 1683 júliusában teljesen körülzárta a várost, ahonnan a császár már korábban kénytelen volt elmenekülni. Az egyesült seregek első sikerét az jelentette, hogy Pozsony alatt Lotharingiai Károlynak sikerült a kurucokra vereséget mérnie. Július 29-én a Szent Liga különböző nemzetiségű hadai Bécs felmentésére indultak. A döntő ütközetre 1683. szeptember 12-én került sor. Bécs felszabadult, s a keresztény csapatok ezután győzelmet győzelemre halmoztak: október 9-én Párkánynál, 27-én Esztergom bevételénél kísérte siker küzdelmeiket. S amikor már nyilvánvalóan megmutatkozott a porta gyengesége és az egyesült seregek ereje, XI. Ince pápa koalíciót tudott kovácsolni a török kiűzésére. A hadjárat költségeit ő maga, Velence és a német fejedelmek, a hadakozást a magyarok, lengyelek, osztrákok, bajorok, poroszok, szászok, szlovákok tízezrei zsoldért vagy anélkül vállalták.

Így most már megnövekedett anyagi háttérrel, nagyobb sereggel 1684 júniusában Visegrádot, Vácot, sőt Pestet is sikerült Lotharingiai Károlynak felszabadítania, de a budai vár ostromát ebben az évben még nem kísérte siker. Közben a szultán, hogy a megnövekedett erejű Bécs jóindulatát a maga számára megnyerje, korábbi szövetségét és fegyvertársát, Thökölyt is elfogatta, s emiatt a kuruc vezér kezén lévő felvidéki várak és városok egymás után kapituláltak.

Buda szeptemberi felszabadítását még egy jelentős külpolitikai tényező segítette elő. Lengyelország és Oroszország békét kötött, s a cár is csatlakozott a törökellenes koalícióhoz. 1688. június 17-én megindult Buda ostroma, s másfél hónap múlva, szeptember 2-án döntő rohammal bevették a várat. Négy nap múlva Simontornya, október végére Pécs, Siklós és Kaposvár is szabad volt.

A küzdelmekben részt vevők között szerényen, alig észrevehetően dolgozott egy német származású magyar piarista, Moesch Lukács. Történészek, kulturhistorikusok azt állítják róla, hogy hadtudományi ismereteivel Pálffy János Károly szolgálatában tevékenyen hozzájárult a magyar királyi vár felszabadulásához.

„Tanúskodom, hogy semmiféle egyházi fenyíték vagy kánoni vétség nem terheli”

Bán Imre 17–18. századi irodalomelméleti kézikönyveinkről írt munkájában Moeschről az alábbiakat mondja: „... 1651-ben született Mainzban, 1668-ban lépett a piarista rend lengyel tartományának tagjai közé. Kiváló tanulmányok után Sobieski János lengyel király fiának nevelőjévé lett, majd Pálffy János Károly fiait nevelte Bámócon. Rövidebb litvániai tartózkodás után visszatért Pálffy mellé, s vele együtt részt vett Buda várának visszavívásában (1686). Kitűnő matematikai képzettséggel is rendelkezett, s valószínűleg adott mérnöki tanácsot a hadvezetésnek, az azonban alaptalan legenda, hogy a várostrom az ő tervei alapján ment végbe. Ezután egy ideig Stanislaw Lubomirski lengyel főúr fiait nevelte...”

Az életrajzhoz Bán Imre Szinyei kézikönyvét, valamint Balanyi György egyik tanulmányát használta. Moesch élete azonban a piarista háznaplók alapján szinte napról napra követhető, és így nagyjából azt is meg lehet állapítani, hogy a lengyel és magyar főúri családok körében megnövekedett híre minek köszönhető.

Johannes Jakobus Moesch 1651. augusztus legvégén született Mainzban. Tizenhét esztendőskorában, 1668. október 18-án a lengyelországi Rzeszowban öltötte magára a piarista rend ruháit. E lengyel város piarista templomát és rendházát a Lubomirski család alapította. A fiatal növendéket 1670-ben a podolini házba rendeli főnöke. Ezt az ősi magyar várost még Zsigmond királyunk zálogosította el a lengyeleknek, ezért alapítottak itt lengyel piaristák házat (1642-ben). Podolinból egy év elteltével, 1671 karácsonya előtt már magyar városba, Privigyére került Moesch aritmetikát tanítani. Ebben az időben az aritmetika fogalmkörébe a négy számtani alapműveleten kívül, mint majd alább látni fogjuk, természetesen a magasabb számtani ismeretek: trigonometria, logaritmus, mértani, csillagászati, hidrotechnikai, térképészeti ismeretek is tartoztak. Az aritmetika magyarországi meghonosításában a podolini, privigyei piaristák érdemei, azt hiszem, még nem eléggé ismeretesek. 1673. augusztus 16-án a rend lengyel főnöke Podolinon át Bécsbe vitte. Nevével legközelebb csak a privigyei háznaplóban lehet találkozni 1675. július 20-án. Ekkor érkezett ide Podolinból.

Most már neki kellett tanulnia filozófiát. Természettudományos érdeklődésére azonban mi sem jellemzőbb, mint az, hogy filozófiai stúdiumai közben logikából és fizikából készítette vitatéziseit, azaz „szakdolgozatát”. Munkáját ki is nyomtatta, s ezért 1677 júliusában Nagyszombatba utazott. Alig ért azonban haza, ismét visszahelyezték Podolinba. Kétévi oktatás után a lengyelországi Gorában pappá szentelték. 1681-ben jött újból vissza Privigyére. Itt a poéták és a rétorok magisztere volt, természettudományos ismereteit tehát bővítenie kellett e két osztály tananyagának humán ismereteivel is. 1684 márciusában Thököly kurucai elől többi társával menekülnie kellett Podolinból. Bibliothecae Mathematicae című, kéziratban ránk maradt tanári jegyzetét azonban még Podolinban datálta. 1685. december 27-én jegyzi be a privigyei háztörténész a naplóba, hogy Moesch Litvániában egy bizonyos Dolgki nevű főúrnál, a rend jötevőjénél járt.

Hosszú ideig tartó lengyelországi, ausztriai utazásainak céljairól csak a lengyel vagy bécsi piarista háznaplókból értesülhetnénk. Sejthető azonban, hogy ezekben az időkben foglalkozott a Sobieski vagy a Lubomirski család gyermekeivel, akiknek minden bizonnyal elsősorban anyanyelvét, a németet taníthatta.

1686 júniusában kapta meg rendfőnöke utasítását, hogy azonnal utazzék Budára Pálffy gróf mellé „pro Patre spirituali”, azaz gyóntató atyának.

Június 25-én hagyta el Moesch a privigyei házat, s Buda sikeres ostroma után, október 1-én már vissza is tért. Itt azonban három hétig sem tartózkodott, s máris utaznia kellett Bécsbe, hogy ott Pálffy fiait tanítsa. Két és fél évig állt a Pálffy család

szolgálatában. Ideje nagyobb részét Bajmócon, a család ősi várában töltötte. 1689. február 15-én már a privigyei ház rektora. Ebben a feladatkörében köszönti versével a Pozsonyban tartózkodó esztergomi érseket, Széchenyi Györgyöt.

Ezután is igen sokat utazik. Bécs, Varsó, a morvaországi Mikulov ekkori állomáshelyei. 1698-ban kell élete leghosszabb utazására vállalkoznia: Rómába megy a generális káptalanra. Útjáról a privigyei háztörténetben napról napra megemlékezik. Közben természetesen tekintélye is növekedett rendi körökben: előbb rektor, majd a rend magyarországi megbízottja, végül az úgynevezett viceprovincia viceprovincialis lett. A rend ekkor tette meg első lépéseit az önállósodás felé. Hamarosan el is szakadt a lengyel tartománytól, s – bizonyára Moesch munkásságának eredményeképpen – a kicsiny létszámú magyar piaristaság a némethez csatolta magát. Az új tartományfőnök 1700. november 7-én egy ajánlólevelet fogalmazott meg Moesch részére. A levél így szól: „Az engedelmség erejénél fogva Páter Lukács, szerzetünk fogadalmas papja Privigyéből Nikolsburgba utazik. Tanúsítom, hogy semmiféle egyházi fenyték vagy kánonjogi vétség nem terheli. Bárhol misézhet. Az Oltáriszentséget bárhol kiszolgáltathatja és magához veheti. Sőt ugyanőt, mint hitéhez hű, szegény szerzetest mindenkinek melegen ajánljuk. Mindenkivel, akivel kapcsolatba került, szeretettel és jóindulattal bánt. Ezeknek bizonyosságául mindezeket írásba foglalva aláírjuk és szokott pecsétünket rátétetjük.”

Tíz nap múlva Moesch véglegesen elhagyta Magyarországot, s néhány hónappal később, 1701. március 25-én Nikolsburgban meghalt.

Budát, ezt az igen erős várost június 18-án kezdték ostromolni

A piaristák nemcsak azért kerültek ebben az időben a történelem sodrába, mert Thököly csapatai elől többször is menekülni kényszerültek, hanem azért is, mert jövevőik a törökellenes harcok élére álltak, s ezért közülük nem egy – például Moesch is – a felszabadító csapatok mellett lelkipásztori szolgálatot teljesített. Moesch Lukács a háztörténetben nagyon röviden tesz említést Buda felszabadításáról. Egy emberöltővel később Kácsor Keresztély, elődje jegyzeteit felhasználva részletes beszámolót készített Bécs, Esztergom, a felvidéki magyar városok visszafoglalásáról, majd a törökök fokozatos kiszorítása körüli harcokról.

„De meglátta végül egyházának gyötrelmét az Isten, aki irgalmas és megszanja a nyomorultat. Nem tűrvén tovább, megállította a gonoszoknak ezt a barbárságát. Mert először Magyarország győztes királyának, I. Lipót császárnak (aki néhány nappal Bécs körülzárása előtt biztonságosabb helyre menekült) győztes hadserege, a módfelett bátor hős, Lotharingiai Károly vezetése alatt, augusztusban Thököly és a rebelisek hadára, valamint a törökökre nagy csapást mért, előbb Pozsony alatt, majd ezután több kisebb győzelmet aratott a császáriak kisebb-nagyobb csapata különböző helyeken. Az ellenség valamennyi várból fegyver nélkül kényszerült futásra ...

A keresztények azonban pihenéshez nem jutottak. Úzték maguk előtt az ellenséget, s győzelmet győzelemre halmoztak. S még ebben az évben Párkány, Esztergom ... s más helységek a törököktől, Lőcse és Késmárk pedig, valamennyi Szepes megyei helységgel együtt egészen Magyarorszáig a lázadóktól felszabadult, akik menekülés közben szétszóródtak, sehol nem vették fel a csatát. Mielőtt Esztergom a császáriak kezébe került volna, a legválogatottabb, mintegy huszonétezer katonát számláló török sereg hidat épített a Dunán, s a Párkánytól nem messze állomásozó s az ekkora nagy ellenséges erőt nem sejtő lengyel hadat megzavarta. Maga a király is a legnagyobb veszélyben forgott ... A következő napon azonban megismételve a csatát, Párkány alatt szinte teljesen megsemmisítették a törököt. Akik a Dunának ezen az ol-

dalán voltak, azokat kardélre hányták vagy fogságba vetették, a hidat szétrombolván, egy részük a Dunába fulladt, csak kevesen tudtak úszva menekülni. Ez a vereség a törökök számára a legvégzetesebb pusztulást jelentette. A győztes keresztények a hatalmas zsákmányon túl igen sok foglyot ejtettek, közöttük néhány előkelő basát s a mohamedánoknál nagy becsben álló vitézeket.

Es minthogy a keresztényeknek ezek a sikerei, amelyekben az irgalmas Isten részesítette őket, a török sereget megtörték és a lázadókat a földre terítették, ezért minden rövid időn belül a császáriak hatalmába került, Kassa, Eperjes, Munkács és néhány vár kivételével. Ezeket a következő években bevették.

Michael Hedvigius meghallván a törökök vereségét, kitörvén a bajmóci várból Kasára sietett, s Pálffy tisztjei segítségével innen az itt maradt lázadókat elűzte. Így hát pater Johannes Martinus... a privigyei rektor Podolinból visszatért Privigyére, az eretnek iskolatanítókat az iskolából és a rendházból elkergették, s birtokba vették rendházunkat. Hazahozatta a bajmóci várban elhelyezett és ott gondosan megőrzött dolgainkat is."

Kácsor Keresztély nem a történészek száraz stílusában rögzítette az eseményeket. Nem különös azonban, hogy Bécs vagy Esztergom, vagy a Felvidék felszabadulása nagyobb érzelmeket váltott ki belőle, mint Buda visszaszerzése. Buda nagyon távol esett a piaristák házaitól, s ezért a hajdani királyi vár megvívásáról írott sorait nem fűti át annyi melegség, mint a korábbi győzelmekről feljegyzetteket. Tanulságosak azok a mondatai is, amelyeket a budavári győztes csatáról mond:

„Október 1-je után a császári sereg által elfoglalt városból a táborból visszatért Privigyére pater Lukács (Moesch). Nem sokkal ezután a német hitszónoknak Pozsonyszentgyörgyre kellett utaznia, ahonnan decemberben a privigyei ház alapító urához (Pálffyhoz), a tartományfőnök atya jóváhagyása után, öexcellenciája kérésére Bécsbe kellett utaznia, s gondjaiba vette az alapító úr fiait, Pálffy Miklóst és Ferencet, hogy nekik a bajmóci várban filozófiát és hadászati ismereteket (architecturam militarem) tanítson. Ide (Bajmócra) a fiúkkal együtt még december 20-án megérkezett."

Nem lehet tehát ezek után kétséges, hogy Moesch Lukács a Buda felszabadítását megelőző harcokban személyesen is részt vett, s ott Pálffy gróf annyira megkedvelte a fiatal és tudós papot, hogy hamarosan fiai mellé kérte nevelőnek. S az is bizonyos, hogy ha egyáltalán hallott Pálffy már korábban is Moesch hadmérnöki ismereteiről, itt a Buda alatti táborban erről egészen pontosan meg is győződhetett.

Buda ostromlásakor Pálffy grófnak hadtani tudományával is hasznos szolgálatokat tön . . .

Tisztázatlan, hogy Kácsor honnan szerezte értesüléseit. A budavári eseményeket egészen biztosan Moesch hasonló tárgyú feljegyzéseiből vette. A bécsi győzelem alkalmával szerzett hadizsákmányról ugyancsak Moesch hadtudományi tanári jegyzetei adhattak számára felvilágosítást. Elképzelhető azonban, hogy Kácsor több olyan Moesch-kéziratot olvashatott, amelyek ma már nem állnak rendelkezésünkre. Moesch ugyanis iratai általa fontosnak tartott részét nyilván magával vitte Nikolsburgba.

Kácsor egy másik kéziratában, amelyben rendje legjelesebb férfiainak életrajzát foglalja össze, így nyilatkozik a Pálffy fiúk nevelőjéről: „... valamennyi diáktársát messze maga mögött hagyta. Nagy nevet szerzett magának a filozófiában és a teológiában. Így Pálffy Károly marsall gyermekeinek, Miklósnak és Ferencnek lett a professzorává, filozófiát, matematikát, különösképpen pedig hadmérnöki ismereteket tanítván nekik 1687-ben és 1688-ban. Az előbbi évben (1686) ugyanennek a comes-

nak (Pálffynak) lett a gyóntatója, a Buda alatti táborba kísérve őt, ahol bőségesen bebizonyította, hogy milyen kiváló hadmérnöki ismeretekkel rendelkezik, mert a térképek elkészítése mellett a császári tábor elhelyezését is megtervezte, s így Buda nagyon szerencsésen felszabadult ...”

Kácsor tehát nagy részben Moesch hadi ismereteinek tulajdonítja a budai győzelmet. Kizárt dolog azonban, hogy olvasóit szándékosan meg akarta volna tévesztetni. Inkább az a valószínű, hogy neki még olyan, Moeschre vonatkozó források állhattak rendelkezésére, amelyek ma már nincsenek birtokunkban. A piarista írók névkönyvében Horányi is hasonlókat ír az egykori tartományfőnök-helyettesről már a 19. század első évtizedében: „... Pálffy Károly fiait filozófiára, matematikára, különösképpen hadi tudományokra oktatta a bajmóci várban. Pálffy comes mint tanácsadót maga mellé kérte a Buda alatt elhelyezett táborba, s a tábor felépítése körül nagy-szerű ismereteivel Buda szerencsés visszafoglalásához is hozzájárult. S a császári se-regben jó hírt hagyott hátra a hadtudományokban való jártasságáról. A Lubimirski hercegeket, III. Sobieski János lengyel király fiait német nyelvre igen jó eredménnyel oktatta ...”

Balanyi György 1943-ban pedig az alábbiak szerint vélekedik a hadtudós papról: „... Pálffy Károly ... Buda alá is magával vitte őt ... és időről időre hadi dolgok-ban is kikérte tanácsát. Mert az egyszerű piarista a hadi tudományokban is meglepő jártassággal rendelkezett. Ez a körülmény szolgált alapjául annak a későbbi legendá-nak, mely Buda megvívásában, különösen pedig az ostromló sereg elhelyezésében döntő szerepet juttatott neki ...”

Mi hát az igazság? Mi volt a természettudós paptanár Pálffy mellett? Gyóntató? Ez látszik a legtermészetesebbnek, ebben az időben ugyanis minden előkelő főúr tartott maga mellett egy úgynevezett házikáplánt. Tábori lelkész lett volna? Nem tudni, hogy akkortájt láttak-e el ilyen feladatot lelkészek, de könnyen elképzelhető, hogy leg-alábbis Pálffy katonáinak lelki gondozását is ellátta, azaz gyóntatott, misézett. Had-tudósnak, hadmérnöknek kérte volna maga mellé a bajmóci vár ura? Ebbéli ismereteiről a generálisnak tudnia kellett, hiszen Moesch már az 1683–84-es tanévben elő-adta Podolinban az *architectura militaris*t. Ez a tantárgy tehát nemcsak valami speciá-lis, csak a Pálffy gyerekeknek szóló ismeretanyag volt, hanem a retorikai és a poeti-kai osztály minden tanulójának tanulnia kellett. A podolini „honvédelmi ismeretek”-et tárgyaló előadásról tehát szinte bizonyosra vehetően tudtak Bajmócon is.

Miért kellett ilyen tantárgyat középiskolában tanulni? A válasz egyértelmű. A len-gyel diákok lengyel tanárai a török elleni harcokban számítottak tanulóik részvéte-lére is. Ránk maradt két podolini lengyel diák neve, akik részt is vettek a harcokban, s e két fiatalember nevét Moesch jegyezte be a háztörténetbe: „Casimirus Victor len-gyel diák, a retorikai osztály tanulója a török elleni harcokban, Bécs alatt 1683 szeptemberében meghalt.” És egy másik bejegyzés: „Georgius Stokloszowski lengyel sin-taxista katonának állt be a törökök ellen.”

Bizonyos, hogy az említett két ifjún kívül más diák is áldozta életét a harcokban.

Moesch személyes részvételének a Buda alatti küzdelmekben egyik legbiztosabb dokumentuma az a szűkszávú jegyzet, amely az ő kézírásában maradt ránk 1686-ból: „Április vége körül a császáriak megverték a törököt és a lázadókkal együtt Thökölyt Szeged környékén. A legerősebb várost, Budát június 18-án kezdték ostromolni, s ro-hammal foglalták el szeptember 2-án, elfogva vagy lemészárolva a törököket. A nagy-vezér az ottomán sereggel távolról szemlélte a lángoló város pusztulását. Csapataink Dünewald és Pálffy Károly generálisok vezetésével a budai hegyeken kezdték a küz-delmet. Ugyanebben az évben a császáriak maguk előtt üzték a törököt, s visszasze-rezték Szegedet, Kaposvárt, Siklóst, Kalocsát, Simontornyát, Pécsét és Dárdát ...”

Ez az adat persze nem elegendő annak a bizonyítására, hogy Moesch hadtudományi ismereteit kamatoztatta Budavár visszafoglalásakor. A tudós pap mintha szerényen hallgatna szerepéről. Másutt, tanári jegyzetei között azonban mellékesen feljegyzi, hogy ebbéli ismereteire a lengyel főurak közül valaki igényt tartott: „... A hadmérnökség lényegét földmérési és földrajzi előismeretekkel együtt ... Új-Jeruzsálemben, azaz a lengyelországi Goranban, nem messze Varsótól előadtam és megmagyaráztam Joannes Stanislaw Kometovszkinak, a Felsőúri úr rokonának 1684-ben ...”

A jegyzetből kiderült, hogy Sobieski egyik rokonát hadi ismeretekre tanította; nagyon valószínű, hogy a litvániai Dolgki úrnál is hasonló célokkal járt. Hadmérnöki feljegyzései két lapja közé, ha nem is a budai, de a bécsi felszabadító harcok eseményeit írta le hadtudományi szempontból részletezve:

„Az Ausztriába érkező török sereg száma meghaladta az 500 000-et. A bécsi győzelem után a Vezír 200 000 törökkel és 60 000 tatárral elmenekült. A keresztény csapatok száma Bécs körzetében és másutt 20 000. A császár csapata: 30 000. Lengyelország királyáé: 26 000, a bajor választófejedelemé: 12 000, a szász választófejedelemé 12 000, Waldek hercege 13 000. A litvánok nem vettek részt a csatában. Lengyelország királyán kívül 27 főhercegi (serenissimi) rangú személy volt jelen a küzdelemben.

1683. szeptember 12-én a töröktől az alábbi zsákmányt szereztek Bécs alatt: sátor 160 000, kicsi és nagy ágyú 160, használatlan mozsárágyú, másként Cartauna 4, mezei mozsárágyú 10, golyók vagy ágyúlabdák: 18 000, hadiszekér 8000, bomba 1000, puska vagy janicsárfegyver 5100, haditör 400, hallebarta vagy nagyobb lándzsa 200, ólom 4000 mázsa, puskapor 4000 mázsa, gránát 20 000, lunta vagy gyújtózsínór 6 mázsa, tűzokádó golyó (Brandkugeln) 2000, különféle kocsitartozékok, úgymint kocsirudak, kapák, kerekek és több apró szekérrész, 30 000 vaskampó, népnyelven Krampen (csákány).”

Ennyit ír a hadtudós pap Bécs visszafoglalásáról. A kéziratos kötet lapjai közé utólag betoldott lapocskára azt bizonyítja, hogy hadtudományi kézikönyve már 1683. szeptember 12-e előtt elkészült, a fenti listát azért fűzte a lapok közé, hogy később a tanítás során felhasználhassa. Kéziratos könyvének Architectura militaris című fejezete, minthogy abban hadtörténeti eseményeket is rögzített, a historikus számára is tanulságos lehet. De nemcsak saját századának jelesebb hadi eseményei szolgáltak számára tanulsággal, hanem például a táborok elhelyezésénél a rómaiak tapasztalatait is igénybe vette.

A Bibliothecae Mathematicae című kéziratos tanári jegyzetgyűjteménye alkalmazott geometriát, mechanikát, elméleti és gyakorlati földrajzot, kísérleti akusztikát, elméleti és gyakorlati katonai építészettant, kromatikát, elméleti és gyakorlati hidrotechnikát, hidrosztatikát és hidrográfiát tartalmaz. Összességében minden olyan természettudománnyal foglalkozni akart, amely a katonai s ezen belül a tüzérszti feladatok ellátásához szükséges. Ezért tárgyalja például azt, hogy hogyan lehet egy tárgy távolságát vagy egy hegy magasságát megállapítani; hogyan lehet az ágyúgolyó röppályáját kiszámítani, miként kell megbecsülni az ellenséges tábor távolságát a védett várostól. Egészen aprólékosan felsorolja a különböző ágyúfajtákat, az azokban használatos kő- vagy vasgolyók méretét, súlyát, a kilőési távolságot. Részletesen kidolgozza, hogy hogyan lehet egy hegyoldalból egy alacsonyabban fekvő helyet megtámadni. Megtanítja a térképkészítés módját. A II. osztályos Bibliothecae Mathematicae című munkája asztronómiát, asztrológiát, kronografikát tartalmaz. A hadak elhelyezésénél a csillagok alapján is kell egy tisztnek tájékozódnia, mint ahogyan ezt már évszázadok óta a tengerjáró hajósok teszik. Művében a csillagjósolás is helyet kap. A hadvezérnek tudnia kell, hogy milyen csillagállás alatt kezdeményezhet csatát, hiszen egy-egy csata kimenetele a kor elképzelése szerint az uralkodó csillagképtől függhet. S ahogyan évszázadok óta az üstökös feltűnése a naiv hit szerint mindig valami rend-

kívüli dolognak az előjele, úgy Moesch hadtudományi munkájában is megjegyzi, hogy 1682. február 10-én látni lehetett egy üstökös (Halley) az égen, a következő évben a törökök körülzárták Bécsét, de szeptember 12-én sikerült felszabadítani a várost.

Azt hiszem, nem kizárólagosan katonai célok érdekében írta Privigyén 1692-ben *Geometria Practica*-ját. Ez tulajdonképpen sík- és térmértan. Az anyag második kötetében azonban már ismét kap hadászati jeleget. Itt elsősorban a térképrajzolás fortélyait tárgyalja, majd támadó- és védőharcról beszél, a táborhelyezés különböző módozatairól, de a Podolinban készült kötetnél sokkal rövidebben. Sőt, be sem fejezte már ezt a fejezetet. A rend gondjai energiáját másra vették igénybe.

Azé a hadi győzelem, akié a nagyobb hadi mesterség

Zrínyi a 17. század harmadik negyedében írt prózai munkáival emelt szót az állandó magyar hadsereg létrehozása, a török elleni összefogás mellett. A szigetvári hős dédunokája még a nemzetközi összefogás hiánya miatt a magyar elszántságot szerette volna felébreszteni. Moesch már egy kedvezőbb külpolitikai helyzetben mérhette fel a török elleni harc múlhatatlan szükségességét, s ehhez ő a maga eszközeivel csak egyféle módon járulhatott hozzá: a legkülönbözőbb forrásokból összeállított egy hadtudományi tankönyvet, amelyből a hadi mesterség minden fortélyát elsajátíthatta az, aki a török ellen tenni is akart valamit. A kéziratot tankönyv azonban célt soha nem ért volna, ha híre, hadi tudománya messze földön nem lett volna ismeretes. Bizonyos, hogy rokona révén értesült munkásságáról Sobieski, tanult tudásából a litvániai főúr, Dolgki, s bizonyára érdeklődéssel hallgatta a bajmóci várban a két fiatal Pálffy. Tőle tanultak a katonai fortélyosságot Podolin és Privigye lengyel, magyar, szlovák és német diákjai. Elmúlván a török veszély, a Privigyén megkezdett hadtudományi írását már be sem fejezte, s matematikakönyvében, amelyben pedig a csillagászatnak helyet szorított, hadászati fejezetet nem írt. Már nem is gondolhatott rá. Időlegesen béke költözött arra a tájra, ahol élt és működött. S milyen különös – ez az izig-vérig matematikus, természettudományos egyéniség 1693-ban kiadta nagyszerű művét, a *Vita Poeticat*, amelynek tárgya az irodalom elmélete, a műfajok tudománya. A béke éveiben végre helyet és időt engedhetett irodalmi érdeklődésének is. Művében néhány gyönyörű himnusz, klasszikus veretű költemény, a poézis akkori legmodernebb áramlatairól árulkodó több képvers jelent meg.

Irodalom

Horányi A.: *Scriptores Scholarum Piarum I-II. Buda. 1808–1809. Színyei J.*: Magyar írók élete és munkái IX. Budapest, 1903. 88–89. *Balanyi Gy.*: *Az elindulástól Trianonig.* In: *A magyar piarista rendtartomány története.* Budapest, 1943. *Bán I.*: *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században.* (Budapest, 1971.) Kéziratok a Piaristák központi levéltárában. *Catalogus studiosorum Scholae piar... Clericorum... Podolinii ab 1643. Familiae Domus nostrae Prividiensis Scholarum Piarum. Familiae Domorum Provinciae Hungaricae. Adversaria pro annalibus Provinciae Hungaricae Scholarum Piarum ab 1674 ad 1721. Kácsor Keresztély: Enarratio Religionis Nostrae, virorumque in illa illustrium ab exordio Historia memorabilia Provinciae. Annales Antiqui Patres Christiani (Kácsor) ab 1674. ad 1721. Archivi Domus nostrae Podolinensis. Kácsor Keresztély: Virorum Doctrina Illustrium ad 1774. Moesch Lukács* kéziratot és nyomtatott munkái: *Bibliothecae Mathematicae... Classis I. Anno 1684, Podolinij. Bibliothecae Mathematicae Classis II. 1684, Podolinij. Bibliothecae Mathematicae Classis III. 1684, Podolinij. Arithmeticus practicus, 1697, Tyrnaviae. Vita Poetica. 1693, Tyrnaviae.*